

המלחמה באוקראינה: הגיון אסטרטגי בפעולה – ד"ר אדוארד לוטוואק

ד"ר אדוארד לוטוואק הוא עמית מחקר בכיר במרכז ללימודים אסטרטגיים ובינלאומיים בווינגטון. שימש כיועץ למשרד ההגנה, למשרד החוץ, למועצה לביטחון לאומי, לצי, לצבא היבשה ולחיל האוויר של ארצות הברית. מאנגלית: דובי רו.

תקציר

טבעה הפרדוקסלי והמבלבל של האסטרטגיה מוביל לכך שקל מאוד לטעות בענייני מלחמה ושלו, וקשה מאוד להיות צודק. זהו הלקח הראשון של המלחמה באוקראינה. פוטין התנגש חזיתית עם טבעה הפרדוקסלי של האסטרטגיה. בריתות צבאיות כמו ברית נאט"ו זקוקות לאויב משותף, ומכיוון שרוסיה תקפה את אוקראינה, ברית נאט"ו התלכדה מחדש. רוסיה יכולה אמנם להמשיך ולהפסיד קרבות רבים, אך עדיין להמשיך ולהילחם. מנגד, ניצחון אמיתי היא לא תשיג. ההיסטוריה הצבאית הרוסית עוד מתקופת נפוליאון ועד למלחמת העולם השנייה מלמדת, כי במלחמות שהתארכו למעלה משנה, הרוסים הצליחו להשיג ניצחון רק כאשר מעצמות אחרות התערבו לטובתם. לצערם של הרוסים, זה לא המקרה הפעם.

מבוא

מן המפורסמות הוא כי בכל רמות המלחמה, ובוודאי ברמת האסטרטגיה רבתי, טבעו של ההיגיון האסטרטגי הוא פרדוקסלי. הנוסחה הרומאית ההיסטורית לפיה "הרוצה בשלום ייכון למלחמה" תקפה גם היום בשני הכיוונים – הן מהצד החלש המתכוון למלחמה במטרה להפגין מוכנות ולהרתיע תוקף פוטנציאלי, והן מהצד של החזק המעוניין להפחיד צד חלש ולכפות עליו את רצונו ללא צורך במלחמה בפועל. טבעה הפרדוקסלי והמבלבל של האסטרטגיה מוביל לכך שקל מאוד לטעות בענייני מלחמה ושלו, וקשה מאוד לצאת צודק.

זהו הלקח הראשון של המלחמה באוקראינה: ההתנגשות החזיתית של פוטין עם טבעה הפרדוקסלי של האסטרטגיה. בריתות צבאיות כמו ברית נאט"ו זקוקות לאויב משותף. סיומה של המלחמה הקרה ב-1989, והיעלמותו לכאורה של האויב המשותף, גרם לניגוד אינטרסים בין המדינות השונות, והרצון של חלקן לצמצום הוצאות הביטחון הוביל להיחלשות הברית. למעשה, נאט"ו נחלשה כל כך, עד כדי שמדינות האיחוד האירופי החלו לשקול הקמה של ברית צבאית שאינה כוללת את ארה"ב. דעה זו אמנם הושמעה בפומבי בעיקר בקרב חוגי שמאל לא רלוונטיים ברחבי היבשת, אך פוליטיקאים רבים, ובתוכם נשיא צרפת, רמזו על כך שהגיע הזמן שנאט"ו תוחלף ע"י ברית צבאית אירופית שתוכל "להחליט לבדה" וללא מעורבות אמריקנית.

בפברואר 2022 נאט"ו לא הייתה חזקה מספיק בכדי להרתיע את רוסיה. כיוון שרוסיה לא הייתה מורתעת, היא תקפה את אוקראינה. כיוון שרוסיה תקפה את אוקראינה, ברית נאט"ו התלכדה מחדש כתוצאה מהופעתו המחודשת של האויב המשותף. מדינות נאט"ו – ארה"ב, בריטניה, פולין, קנדה, צ'כיה, לטביה, אוסטרליה, צרפת, נורבגיה ואפילו גרמניה שלחו במהירות סיוע צבאי לאוקראינה.

ציוד זה היה אמנם חשוב מאוד ברמה החומרית, אך הייתה לו השפעה ניכרת גם על הצד המוראלי. גם אם חלקו נשלח בעיקר מסיבות של יחסי ציבור, רובו היה אפקטיבי בשדה הקרב, וחלקו אפילו השפיע עליו בצורה משמעותית. לדוגמא, נורבגיה שלחה באופן מידי 5000 טילים נגד טנקים מדגם "לאוו" (LAW) – חימוש ישן, זול ומאוד מוגבל בטווח, אך עדיין האמצעי המושלם לימיה הראשונים של המלחמה. כמעט כל אחד, גם ללא הכשרה צבאית מסודרת, יכול להשתמש בו בצורה אינטואיטיבית. לא צריך להיות לוחם סדיר בכדי לכוון ולירות לעבר כלי רכב רוסיים ממוגנים, אשר רבים מהם עשו באותה העת את דרכם לעבר קייב.

אך ברית נאט"ו לא רק התעוררה והתלכדה, היא גם גדלה. בתום ימים ספורים מהפלישה הרוסית לאוקראינה הברית החלה להתרחב. אוסטרליה, שאינה חברה רשמית בברית, אלא מוגדרת כשותפה רשמית, שלחה סיוע צבאי לאוקראינה כולל רכבים ממוגנים מדגם "בושמאסטר" (Bushmaster).

יפן, גם היא אינה חברה בנאט"ו, שלחה סיוע כלכלי חשוב לאוקראינה. ושוודיה, ובהמשך פינלנד שלחו גם הן סיוע עוד בטרם שהגישו בהמשך באופן רשמי את בקשות ההצטרפות שלהם לברית.

הלקח השני של המלחמה: תפקידה השקט של העוצמה הימית

טביעתה בחודש אפריל של ספינת הדגל הרוסית הסיירת "מוסקבה", 80 מייל דרומית לאודסה, משכה תשומת לב רבה בשל סרטוני הוידאו של הספינה הבושרת והעתידה לטבוע. מן הצד השני צילומי וידאו של לוחמה ימית או אווירית בצפון האוקיינוס האטלנטי לא התפרסמו, וזו בדיוק הנקודה החשובה – למרות שהצי הרוסי מחזיק אמצעים רבים באזור זה ובתוכם צוללות גרעיניות וקונבנציונליות, או כוחות אוויריים ימית בעלי טווח משמעותי המופעלים מחצייהאי קולה (KOLA), ארה"ב וקנדה יכלו להמשיך ולתמוך באוקראינה, ולשלוח ציוד ואמצעים לאזור ללא הפרעה. כיוון שהצי הרוסי מורתע, מדינות מערב אירופה יכולות להסתמך על העומק האסטרטגי שמקנה לה האוקיינוס האטלנטי, הן מהפן החומרי והן בפן האסטרטגי.

הלקח השלישי של המלחמה: הרמות השונות של האסטרטגיה

האסטרטגיה פועלת ברמות שונות: הרמה הטקטית (Tactical level), הרמה המערכתית (Operational level), הרמה האסטרטגית (Strategic level) ולבסוף ובצורה המכרעת ביותר ברמת האסטרטגיה רבתי (Grand strategy level). ניתן להפסיד בכל אחת מהרמות בנפרד ולנצח באחרות, אך על מנת לנצח במלחמה כולה, נדרש להצליח לפחות ברמה מספקת בכל אחת מהרמות.

הרמה הטקטית

הקרב הראשון במלחמה התרחש בשדה התעופה הוסטומל, בבעלותה של חברת אנטונוב אשר נמצא ק"מ ספורים ממרכז הבירה קייב. המטרה הייתה לתפוס את השדה ובעיקר את מסלול הנחיתה, וזאת על מנת לאפשר הטסת לוחמים רוסיים לשדה, ולבצע תנועה מהירה ולתפוס מיד במהלך הפתיחה את מוסדות השלטון האוקראינים בקייב – משרד ההגנה, ארמון הנשיאות וכו'.

המתקפה האווירית הרוסית התבססה על רכיבים של משמר האוויר ה-11 וחטיבת ההתקפה האווירית ה-31 – יחידות העילית של הכוחות האוויריים המוטסים הרוסיים. מן הצד השני, ההגנה האוקראינית התבססה על מעט כוחות מהמשמר הלאומי, למעשה שוטרים החמושים בנשק קל בלבד שהיו מוצבים בשדה, וכוחות מזדמנים שונים – חיילים אוקראינים מיחידות שונות שהיו במקרה באזור, מתנדבים אזרחיים שהתחמשו מכל הבא ליד, כמה חיילי עילית ששהו במפקדות בקייב ואפילו כמה מתנדבים גולים מהלגיון הגיאורגי.

על פניו נראה היה כי מדובר במתכון בטוח לטבח – כוחות העילית הרוסיים המאורגנים היו אמורים לתפוס את השדה במהירות ולחסל את הכוחות המועטים שהגנו עליו. אך כיוון שהמודיעין הרוסי (וגם ה-CIA שתמיד מקפיד לטעות) לא ציפה כלל להתנגדות, התוקפים נדהמו מההגנה ההרואית של האוקראינים, ומהר מאוד מצאו את עצמם נמלטים אל תוך היערות שמסביב לקייב.

ראוי לציין כי גם אם ניצחון טקטי רוסי בהוסטומל לא היה מנצח את המלחמה, ההשפעה של ההפסד הטקטי בשדה התעופה הובילה לקטסטרופה. כאמור, התוכנית הרוסית כולה התבססה על תפיסה מהירה של מוסדות השלטון במרכז קייב בתוך שעות, וזאת בעזרת כיבוש שדה התעופה וניוד מוטס של כוחות רבים לקרבת לבירה האוקראינית במהירות.

הרמה המערכתית

ככלל, תכנון של פלישת כוחות משוריינים צריכה להיות מורכבת ממספר רב של כוחות הנעים בווקטורים שונים תוך ניצול מספר צירי התקדמות, כך שגם אם אחד הכוחות נבלם עלידי האויב (הפסד טקטי), הכוחות האחרים ימשיכו להתקדם, יעמידו את האויב על קרני הדילמה של נסיגה או נפילה בשבי, ובכך יהפכו כישלון טקטי מקומי לניצחון מערכתי.

אך התוכנית הרוסית כללה נתיב התקדמות בודד – כל הכוחות הזמינים תוכננו להסתער על קייב ולייצר תמונות ניצחון של עליונות רוסית – נהרות של טנקים, רכבים משוריינים ותותחים מתנייעים. לאחר כיבוש קייב כוחות אלו היו אמורים להתפצל לכיוונים שונים ולכבוש את אוקראינה כולה. אבל תמונות הניצחון הללו, המוערכות יתר על המידה עלידי גנרלים אמריקנים ורוסיים המאוהבים ב"לוחמת המידע של הדור הרביעי", עובדות רק במשחקי מלחמה.

לאחר הכשלוך לתפוס את שדה התעופה בהוסטומל, אשר הוביל לעצירת ההטסה של אלפי חיילים רוסיים, ציר התנועה היחידי שנותר נאלץ לעצור בשל הטור הכפול של רכבים ואספקה שנוצר לאורך קילומטרים רבים, ללא שום יכולת להתקדם או לסגת מבלי להסתבך בביצוע אלפי פניות פרסה מסורבלות. הטור הכפול של טנקים ורכבים אחרים, אשר שרף כמות עצומה של דלק בנסיעות ועצירות חוזרות ונשנות, היה חשוף למספר הולך וגדל של התקפות נועזות שבוצעו עלידי כל אוקראיני מזדמן עם נשק.

ההפסדים בסדר הכוחות הרוסי אמנם היו גדולים, אבל הכישלוך הצבאי ברמה המערכתית היה עצום ומשמעותי הרבה יותר מסך כל הכלים שנפגעו. בנקודה הזו הרוסים כבר לא היו מסוגלים להפוך על פיה את המשמעות הכבדה של הכישלוך הטקטי בהוסטומל, והכל בגלל טעות תכנון יסודית ברמה המערכתית.

הרמה האסטרטגית

כאשר עולים לרמה האסטרטגית, שיקולי אוכלוסייה וגיאוגרפיה מתחילים לשחק תפקיד מרכזי יותר במערכת השיקולים. אוקראינה אמנם קטנה בשטחה מרוסיה, שהיא כידוע המדינה הגדולה ביותר בעולם, אך יחד עם זאת היא אינה קטנה כלל וכלל, ולמעשה היא המדינה הגדולה ביותר באירופה.

באוגוסט 1968, כאשר רוסיה פלשה לצי'כוסלובקיה, מדינה ארוכה וצרה המשתרעת על שטח של 128 אלף ק"מ, היא עשתה זאת עלידי 800 אלף מחיילי ברית וורשה, אשר פלשו לצי'כוסלובקיה מגרמניה ופולין בצפון, מאוקראינה במערב ומהונגריה בדרום. בלילה הראשון של הפלישה היו חיילים רבים של כוחות ברית ורשה מוכנים להדוף כל התנגדות צ'כוסלובקית.

אך פוטיין, שעד הפלישה לאוקראינה היה משול לשחקן פוקר זהיר אשר הצליח לכבוש ולספח מספר טריטוריות ללא קרב של ממש (אבחזיה, דרום-אוסטיה, קרים ובלרוס), הפך לפתע למהמר פזיז בשולחן הרולטה, בכך שפלש למדינה הגדולה באירופה עם צבא קטן המונה 130 אלף חיילים בלבד, שחלקם אפילו אינם לוחמים.

יתרה מכך, לא נותר לפוטיין כוח קרבי בעתודה, כאשר התוכנית להסתער ולתפוס את קייב הברירה נכשלה כישלוך חרוץ. חרף העובדה כי הדמאות הלוויין הצליחו דווקא לשערך בצורה טובה את היקף הכוחות האמיתיים שפלש לאוקראינה, האנליסטים האמריקנים, נעדרי הבנה אמיתית של המלחמה, הציעו לנשיא בייזן לחלץ את הנשיא זלנסקי מקייב במקום להסביר לו כי הרוסים עתידים להיכשל.

רמת האסטרטגיה הרבתי

את רמת האסטרטגיה הרבתי מרכיבים שני עקרונות יסודיים. הראשון הוא המסה – אוכלוסייה, כלכלה, טכנולוגיה. אך מסה לבדה אינה מספיקה, שכן היא צריכה להשתלב עם מרכיב נוסף – לכידות. ולכן, אם מסה X לכידות = עוצמה, אזי ללא לכידות, אין כלל עוצמה גם אם המסה אדירה. המרכיב השני של האסטרטגיה הרבתי כולל את כל מה שנמצא מחוץ למדינה – בעלי ברית, שחקנים ניטרליים ואויבים.

באשר לכלכלתה של רוסיה, חרף העובדה כי היא איננה מדינה עשירה, היא בעלת עצמאות מלאה בכל הקשור למזון ואנרגיה. זהו איננו עניין של מה בכך, שכן אין זה נכון לגבי מרבית מדינות העולם. אותן הסנקציות של ארגון המדינות המתועשות (G7) שלא יכולות לעצור את רוסיה, יכולות בהחלט להשפיע ואפילו לעצור את סין של שי ג'ינפינג, אשר חייבת תהיה לבחור בשלב מסוים בין מלחמה לבין מזון. סין אמנם מסוגלת לשמר עתודות אורז ובשר קפוא אשר יספיקו ליותר משנה, אבל אין לה את היכולת לשמור את הכמויות העצומות של פולי סויה מיובאת המשמשים כמזון לבהמות ותרנגולות ומכאן לחלב, בשר וביצים (95 מיליון טון מעוקב בשנת 2021 – זרם בלתי פוסק של אוניות הצובר הגדולות ביותר הקיימות בעולם).

בנוגע לבעלות ברית, חולשתה של רוסיה ניכרת, כאשר במקום לקרב מדינות ניטרליות אליה, היא מרחיקה אותן לזרועות נאט"ו במקרה הגרוע, ובמקרה הטוב מקפידות להישאר ניטרליות ולא מעניקות לרוסיה כל סיוע. לדוגמא, הודו אשר מייבאת ורוכשת במשך עשרות שנים ציוד צבאי מרוסיה, לא מספקת לה ציוד בחזרה, וישראל אשר החליטה להישאר ניטרלית בשל הנוכחות הרוסית בסוריה, בוודאי לא שולחת סיוע צבאי לרוסיה.

סיכום

בפשטות, ניתן לומר שרוסיה חלשה ביצירת בריתות, גם בשל הסיבה שהיא מעצמה יבשתית, ולא מעצמה ימית. ככלל, מעצמה יבשתית מוגבלת יותר ביצירת בריתות וחיזוק קשרים עם מדינות רחוקות, ולצדן כבעלות ברית, כפי שעושה ארה"ב מזה עשורים רבים. רק מדינות מרכז אסיה ומונגוליה, אשר נמצאות תחת סכנת התפשטות מצד סין, זקוקות לרוסיה למטרות איזון, וחוששות כעת בשל דעיכתה של העוצמה הרוסית באוקראינה.

חשוב לציין כי מעצמה יבשתית כמו רוסיה (ובהקשר זה גם סין) לא יכולה להפוך ולהיות מעצמה ימית רק עלידי בניית ספינות. היא זקוקה לדבר נוסף – לשיתוף הפעולה מרצון של מדינות מבודדות, מדינות איים, ושל כלל המדינות החופיות ברחבי העולם, וזאת עלידי כיבוד זכותן של אלו לשימוש חופשי באוקיינוסים ולשלמותם הטריטוריאלית בים וביבשה. מכאן גם נובעת חוסר התוחלת בשאיפות הימיות של ברית המועצות לשעבר, ושל סין כיום.

אך למרות כל האמור לעיל, חשוב לזכור כי לרוסיה עדיין יש יתרונות רבים העומדים לצידה. לעובדה הידועה שאף מדינה לא יכולה לפלוש אליה ולנצח אין משמעות במקרה הנוכחי, אך למסה האדירה שלה עדיין יש בכל זאת משמעות. אלא אם כן פוטין יאבד את השלטון או יתחרט, עם אוכלוסייה הגדולה יותר מכל מדינה אירופית אחרת, וכל המשאבים החיוניים שלה, יכולה רוסיה להמשיך ולפעול באוקראינה בשיטת הניסוי והטעייה, עד שבאחד מהניסיונות היא תצליח.

מתוך שני מיליון איש בכוחות המילואים, עד כה הופעלו 300 אלף איש בלבד, וגם אם בשל עריקות או פטורים רפואיים יגיעו לחזית 150 אלף איש בלבד, הם עדיין יכפילו את היקף הסד"כ הפועל כרגע בחזית אוקראינה. יתרה מכך, כאשר כוחות אלו יצברו ניסיון קרבי, הם עשויים לעצור את רצף הניצחונות האוקראיני, ואף להפוך את המצב בשטח לטובת רוסיה. במילים אחרות, המשמעות העיקרית של המסה מהצד הרוסי היא, שרוסיה יכולה אמנם להמשיך ולהפסיד קרבות רבים, אך עדיין להמשיך ולהילחם.

יחד עם זאת, ניצחון אמיתי היא לא תשיג. ההיסטוריה הצבאית הרוסית עוד מתקופת נפוליאון ועד למלחמת העולם השנייה מלמדת, כי במלחמות שהתארכו למעלה משנה, הרוסים הצליחו להשיג ניצחון רק כאשר מעצמות אחרות התערבו לטובתם. לצערם של הרוסים, זה לא המקרה הפעם.